

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Kristofera Fīrekera dziesmu ortogrāfija 1671.–1673. un 1685. gada Rīgas rokasgrāmatās

Pēteris Vanags

(Rīga / Stockholm)

XII Starptautiskais zinātniskais seminārs

Latviešu raksti un raksti Baltijā 16.-19. gadsimtā: pētniecības aktualitātes un problēmas

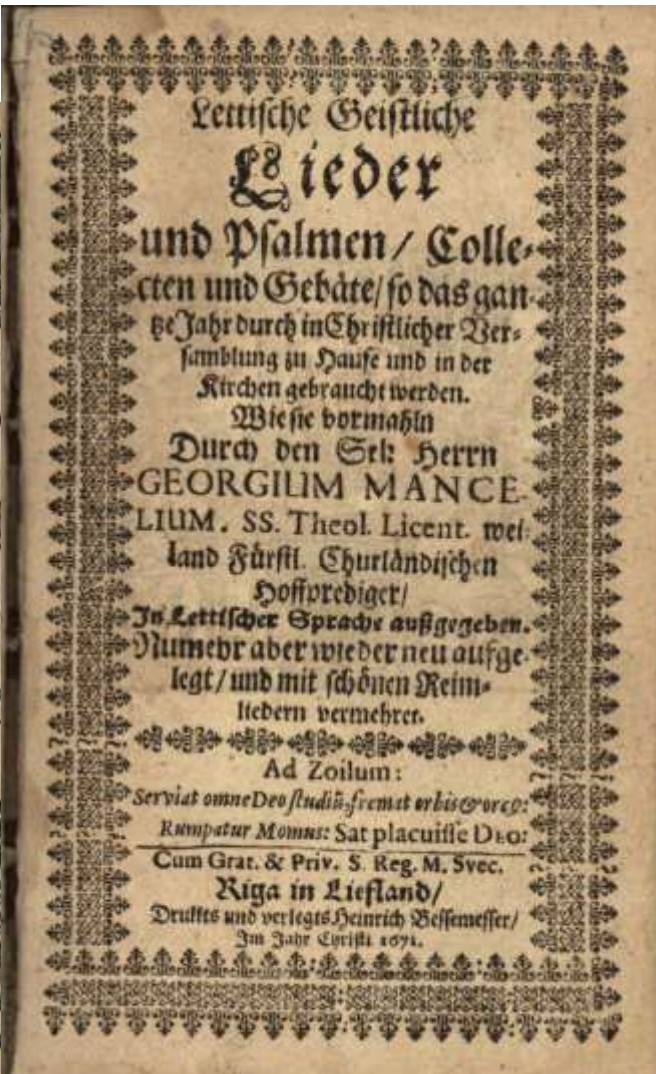
14.01.2022

Pārskats

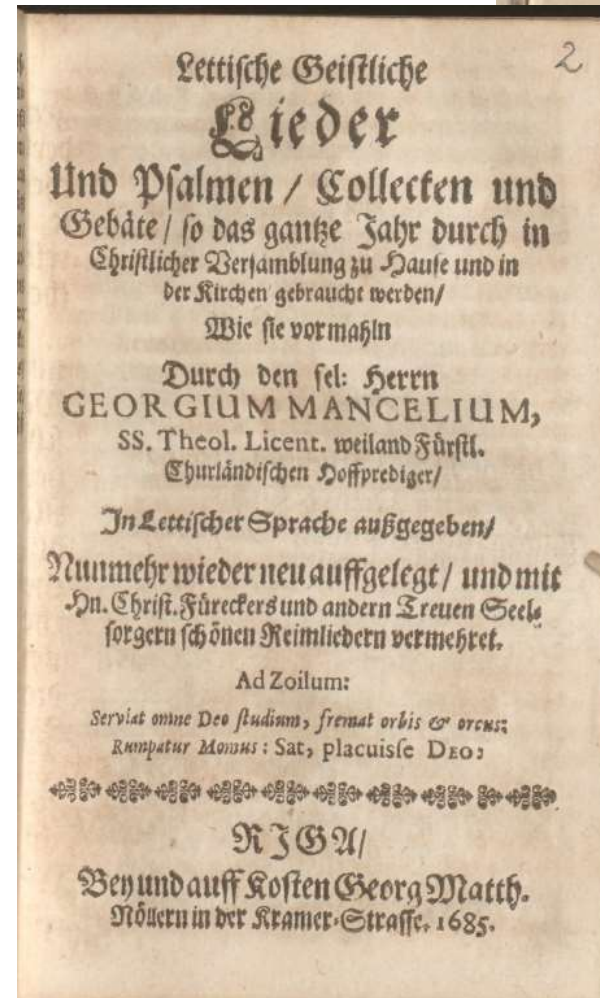
1. Avoti
2. Būtiskākās 1671. un 1685. gada Fīrekera tekstu atšķirības
3. Fīrekera ortogrāfijas principi
4. Daži secinājumi

1. Avoti

Avoti

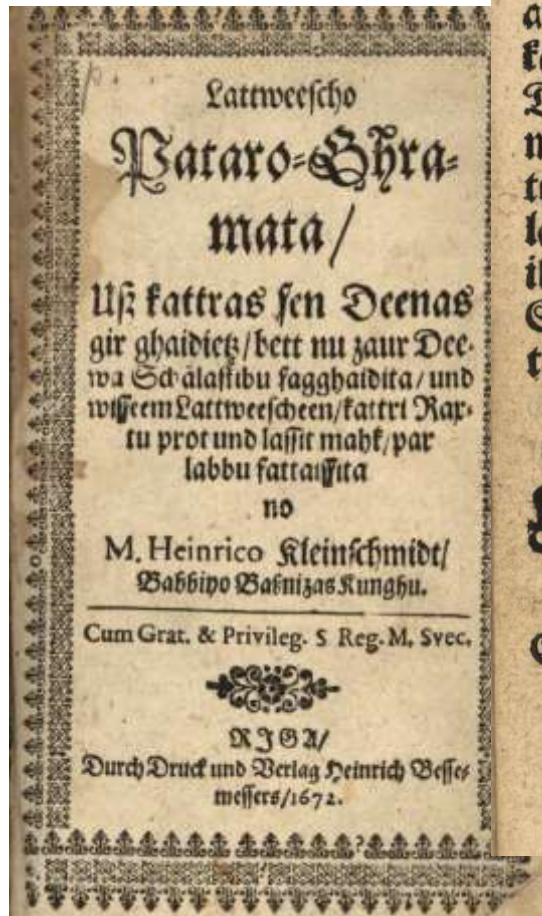
1671

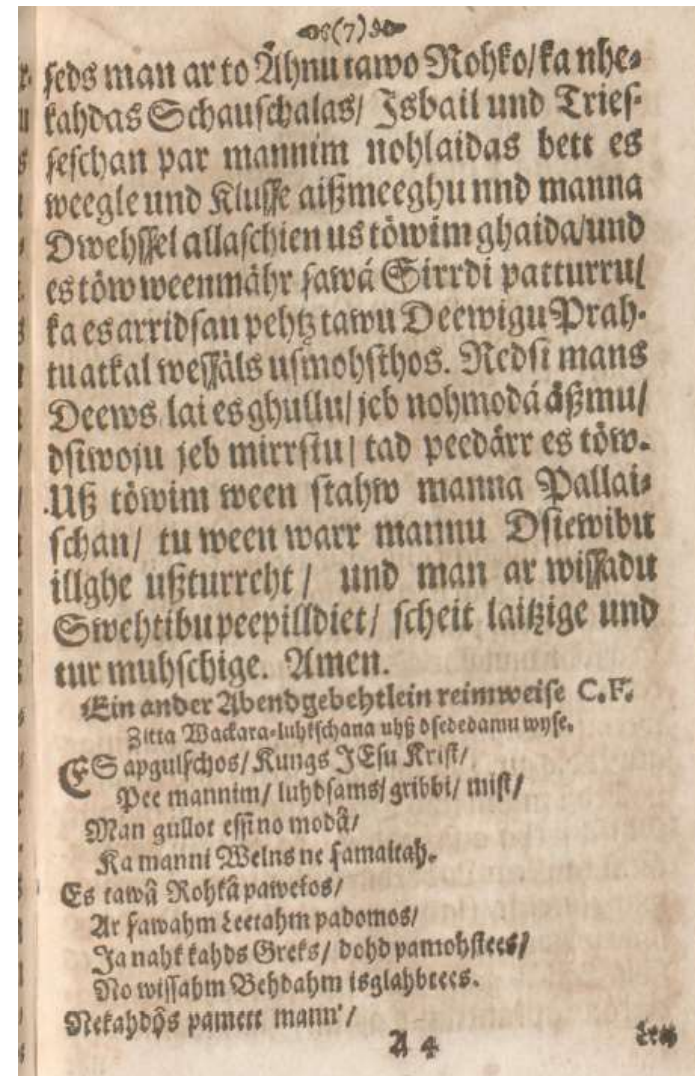
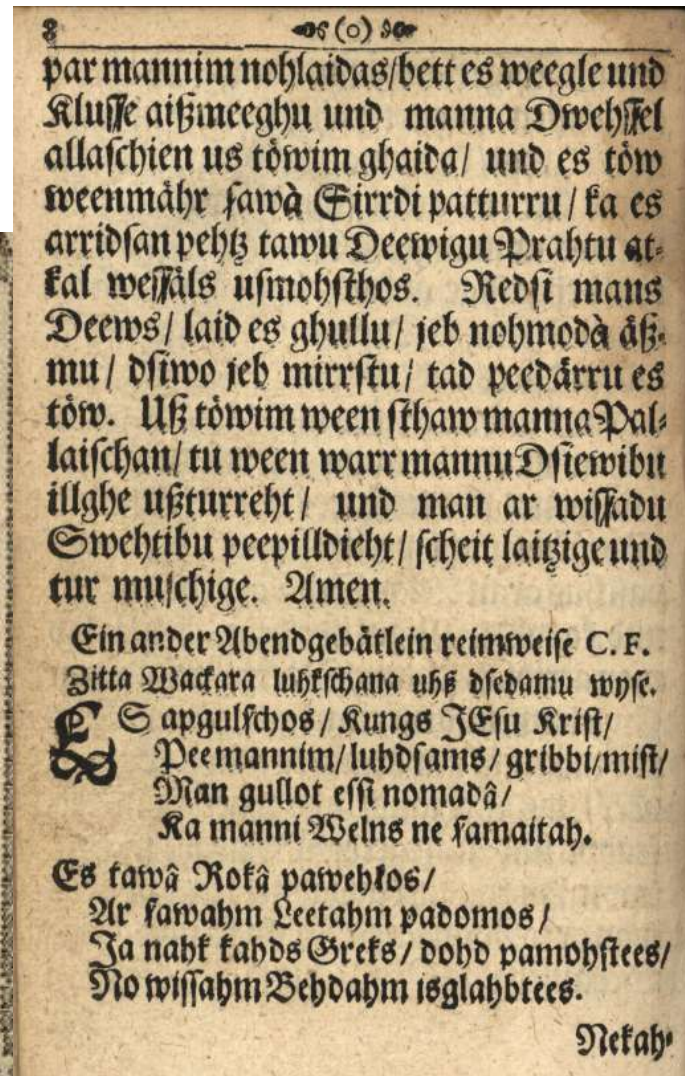
1685

Avoti

1672

1685

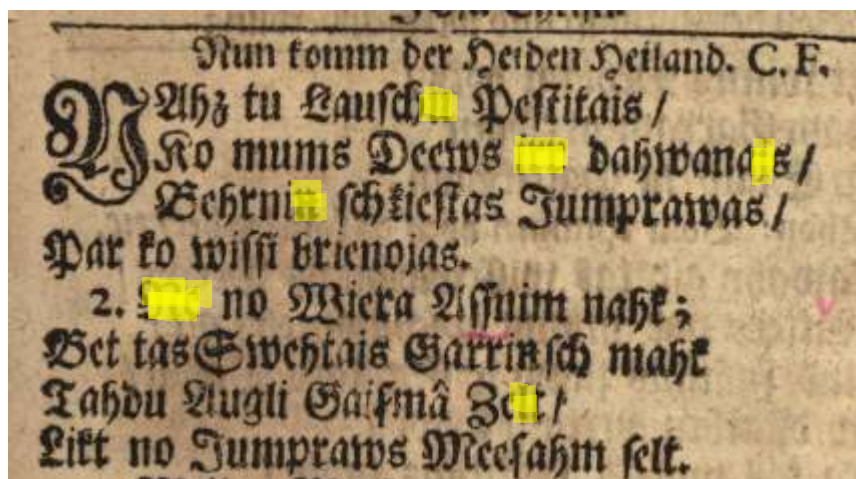
C.F. – Kristofers Fīrekers (*Christopher Fuerecker*)

Nun komm der Heyden Heiland. C. F.
N Ahz tu Lauschu Pestitais /
Ko mums Deetws irr dahwanais /
Behrnin schliestas Jumprawas /
Par ko wissi brienojas.
2. Ne no Wiera Ussnim nahl ;
Bet tas Swehtais Garrinsh mahl
Tahdu Augli Gaismā Zelt /
Litt no Jumpraws Meesahm felt.

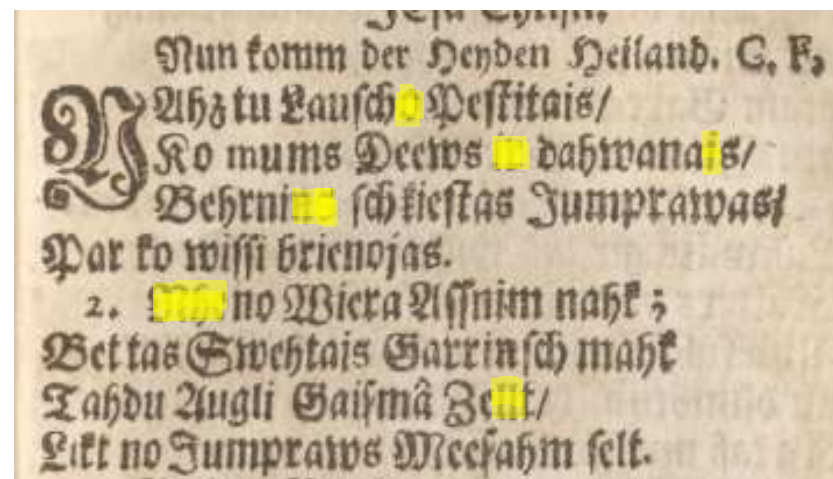
Nun komm der Heyden Heiland. C. F.
N Ahz tu Lauscho Pestitais /
Ko mums Deetws irr dahwanais /
Behrnins schliestas Jumprawas /
Par ko wissi brienojas.
2. Mhe no Wiera Ussnim nahl ;
Bet tas Swehtais Garrinsh mahl
Tahdu Augli Gaismā Zelt /
Litt no Jumpraws Meesahm felt.

64 (-1) + 3 teksti ar norādi C.F.

C.F. – Kristofers Fīrekers (*Christopher Fuerecker*)

1671

1685

64 (-1) + 3 teksti ar norādi C.F.

2. Būtiskākās 1671. un 1685.
gada Fīrekera tekstu atšķirības

Regulāras atšķirības

Nr.	maiņa	1671	1685
1.	Verba <i>būt</i> tag. 3. pers.	irr	ir
2.	Partikula <i>ir</i> 'arī'	ir	irr
3.	Partikula, prefikss <i>ne(ne-)</i>	ne	nhe

Ko mums Deivš **irr** dahivanaš,

5

Ko mums Deivš **ir** dahivanaš/

3

U! nahš **ir** tu,

91

U! nahš **irr** tu/

97

Ne no Biera Ušnim nahš;

5

Nhe no Biera Ušnim nahš;

3

In mums **neneeka** **ne** atrauj;

30

In mums **nheneeka** **nhe** atrauj;

31

Citas patskaņu atšķirības

Nr.	maiņa	1671	1685
4.	Platais /æ/, /æ:/	e(h)	ä(h)
5.	Garie patskaņi /e:/, /a:/, divskanis /uo/	e, a, o	eh, ah, oh
6.	Patskaņi /a:/, (/e:/ retāk) verba formas galā	ah, eh	a, (e)

Wensch no Tēhwa nahzis schurp/

5

Wensch no Tāhwa nahzis schurp/

3

In Meeſas dſietnot ſahzis.

11

In Meeſas dſietwoht ſahzis/

9

Par to mehs gribbam waideſ/

65

Par to mehs gribbam waideht/

72

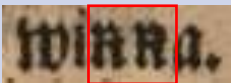
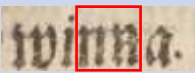
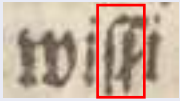
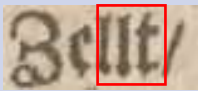
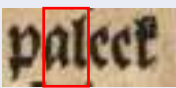
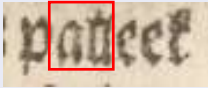
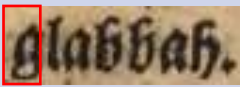
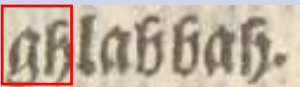
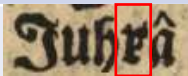
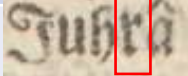
Kas muhs Wahjus ſpehziſah/

5

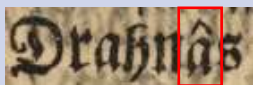
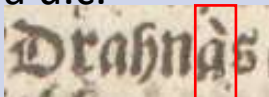
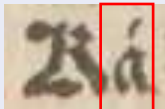
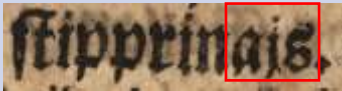
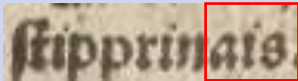
Kas muhs Wahjus ſpāhziſa/

3

Citas līdzskaņu atšķirības

Nr.	maiņa	1671	1685
7.	Līdzskanis /ŋ/ starp patskaņiem	ŋŋ 	ŋŋ
8.	Līdzskani /s/ starp patskaņiem	ff 	ff
9.	Līdzskaņi (gk. l, r) starp īsu patskani un citu līdzskani	l, r 	ll, rr
10.	Līdzskaņi pēc īsa prefiksa patskaņa	l, r, t 	ll, rr, tt
11.	Līdzskanis /g/ (parasti vārda sākumā)	g 	gh
12.	Līdzskanis /r/	r 	r

Citas atšķirības

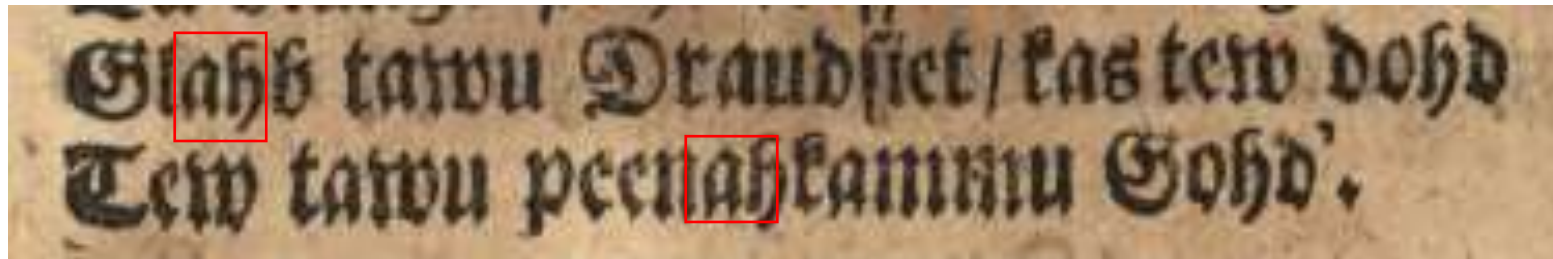
Nr.	maiņa	1671	1685
13.	Lokatīva galotne < ^ >	â, ê, î, ô 	a, e, i, o; à, á u.c.
14.	Apstākļa vārdi < ` >	à 	á, a
15.	Izskaņa -ājs, -ājis	-ajs 	-ais

3. Fīrekera ortogrāfijas principi

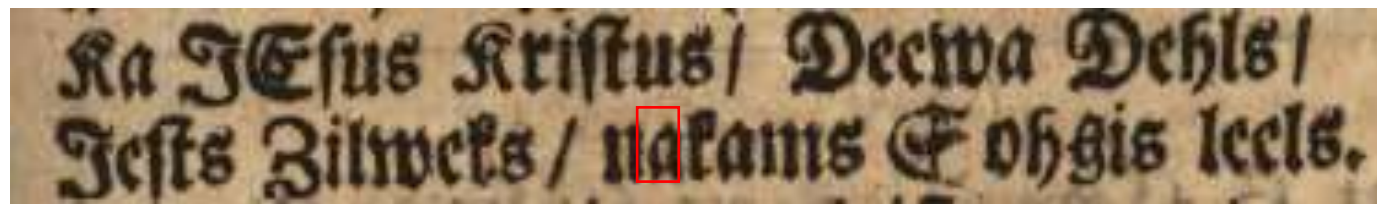
Lettisches *Vade mecum* (1671/1673)

- Patskaņu garumi apzīmēti ar sekojošu <h>: <ah, eh, uh>, divskanis <oh>, garais /i:/ ar <ie>, tomēr nereti apzīmējumu trūkst
- Lokatīvā lietots <^>: <â, ê, î, ô, û>
- Adverbu galā bieži <à>
- Palatālie līdzskaņi /l, ņ, r, ģ, k/ parasti ar <ł, ņ, r, g, k>
- Līdzskaņa /s/ atšķiršanai no /z/ bieži izmantota virgula <f>
- Līdzskanis /ž/ parasti <fch>, bet dažreiz apzīmēts ar <ß>
- Līdzskanis /š/ parasti <fch> vai <fch>, bet dažreiz apzīmēts ar <ß> ar vai bez pārsvītrojuma
- Līdzskanis /č/ apzīmēts <złch>
- Netiek šķirti patskaņi /e/ : /æ/ un /e:/ : /æ:/
- Netiek izmantots mēmais <h> pie līdzskaņu burtiem <g, n, t>

Garie patskaņi -- /aː/

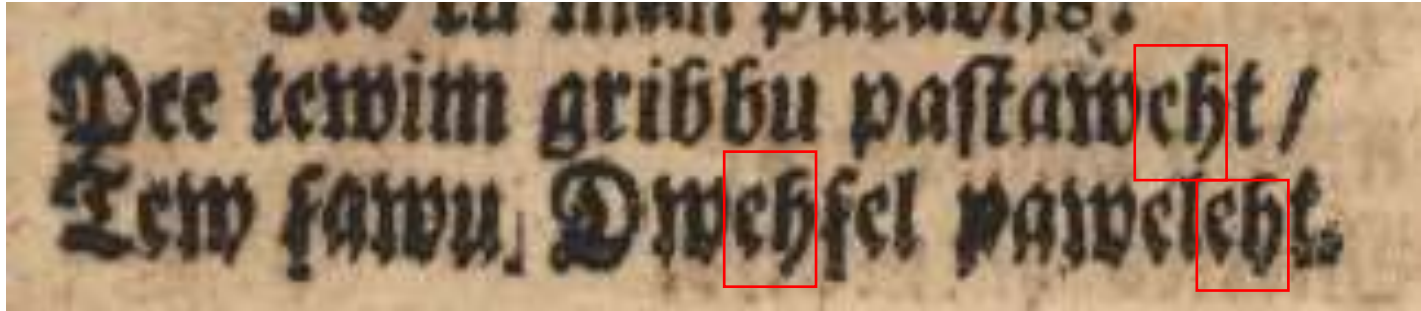

362

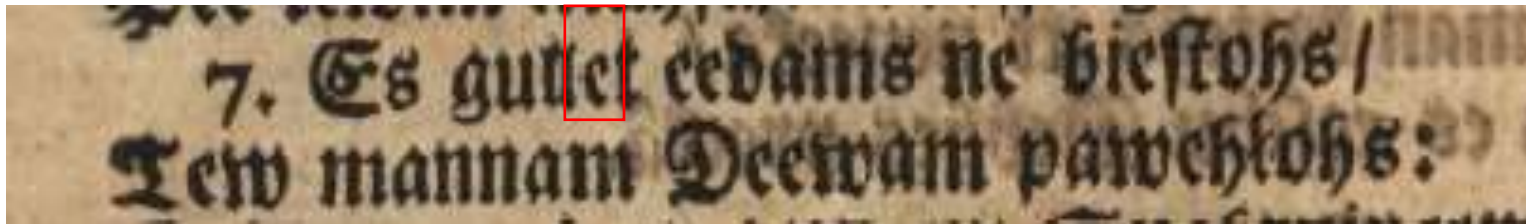

103

Garie patskaņi -- /e:z/

190

306

Garie patskaņi -- /iː/

5. Dēwos Tchros / tu manni mielinajs /
Ar Christi Ašnim nomasgajs /

185

Tu mannas Girds falds Jautuminšch /
Mans Keninšch in mans Bruhdganinšch /
Ko cemilies mans Garinšch.

184

Divskanis -- /uo/

6. Tad gribbi nu mann' ahsstahwet /
Preetsch Deewa kahrge Gohda /

In manna Wahrda peeminnet /
Ne Kaunâ; bet eetsch Gohda:

266-267

Alugscham brauzis famâ Gohdâ /
Peh; winsch atnahks leclâ Gohdâ /
Zuhs Gohis pahre teem Zilweeteem /
Pahre dñeween / tã pahre mirruscheem.

345

Garie patskaņi vārda galā – verbu formās

In māfah muhsu Grehtu sohð :

29

Ta Wafaul auasch mehleh trahpt /

213

In fwehtie wissu muhsu Eemni /

213

<-uh>, <-oh> nav

Lokatīva galotnes

Lumfibâ/

tavâs Kotâs

Eûe

Behdu = flahpēs

flahpî

Eirdis

Deenas-widdû

fahvôs Swahrkôs

Tai Jaunâ Deeminâ

Siuitei

Mahwēi

Adverbi

fà ne fà

fà darridams

Bailes ahrà / eeffchà

Man preeffchà

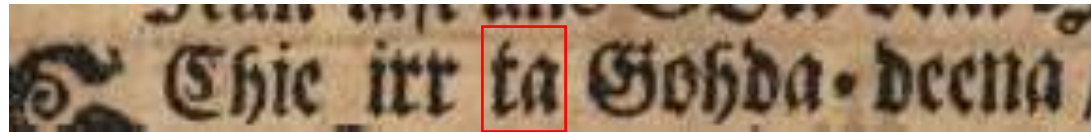
Loġiskā rakstība

1. <tà> -- adverbs

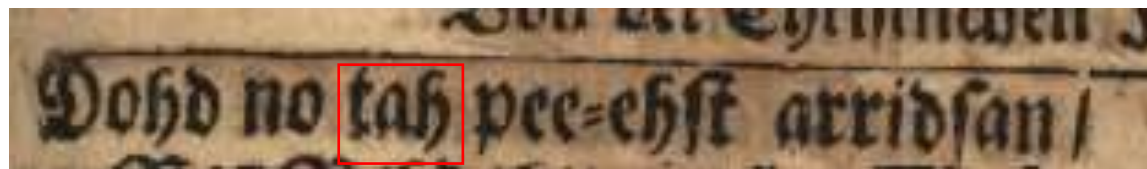
188

2. <ta> -- pron., nom.sg.fem.

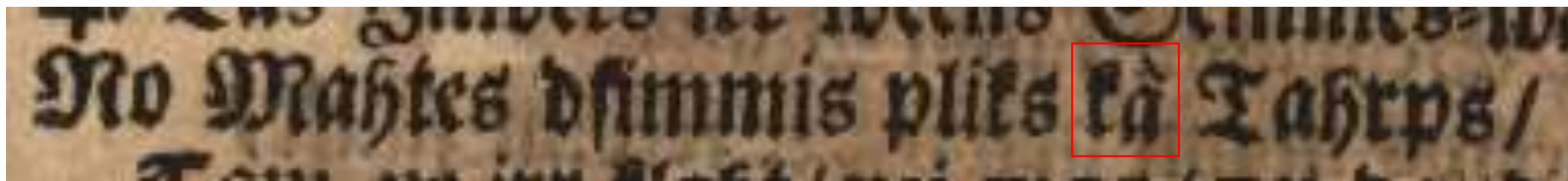
11

3. <tah> -- pron., gen.sg.masc.

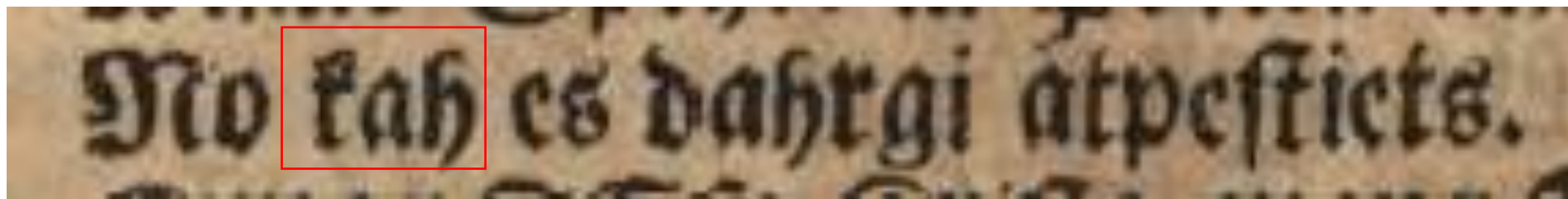

225

Loģiskā rakstība

253

380

Virgulētās patskaņu grafēmas

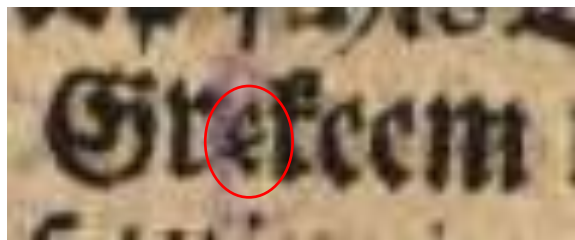
A. Augstkalns «Mūsu vecie raksti» (1933)

L. Bērziņš jau ir aizrādījis, ka 1671. g. Fūrekera dziesmu rakstībai ir samanāma cauri viņa īpatnējā ortografija (o bez h, allaḥ). Tam ir pavisam neticami piemēri.

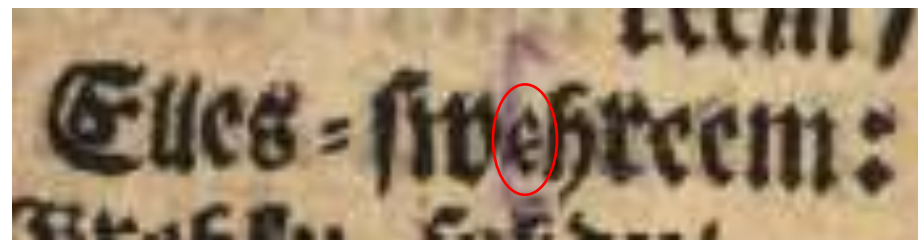
Garums apzīmēts ar pārsvītījumu¹): Grēfeem 51^{8 2}), grēḥtu= 65², Elleš= ſweḥreem 51³. Tālāk še pieder piemēri bez garuma apzīmējuma (h): meš, ſwetaiš, Muſâš, darga Dawannin 383 (faksimils L. B. Fūrekerā 15. l. p.).

Šnācenis š apzīmēts ar pārsvītījātu ḥ³): Pattelfjanu' 6, Gaifumin 383 (faks. turpat!), bez pārsvītījuma: Deewinḥ 5³ (atskaņa: Gohdi:ſch), Winḥ 30⁵ (šai vietā laikam netika svītījāts!); ž ar ḥ: Spoḥumš 24¹, allaḥ 52¹² (arī 383. sk. faksimilu!), ko atzīmējis jau Bērziņš, Ezautš 283⁶ (sal. ſchaut 201¹⁶ — abi pazīstamie piemēri, sk. L. B. Fūrekerā 18—19 l. p.).

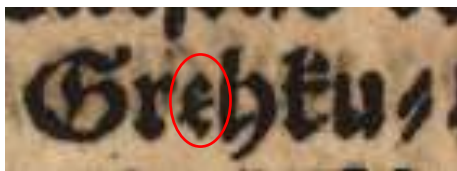
Virgulētās patskaņu grafēmas

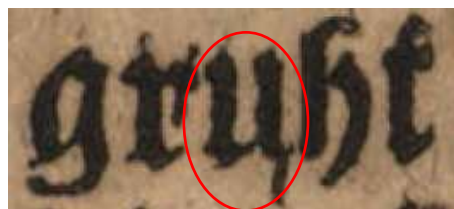
51,14

51,19

65,16

256,26

282,20

Palatālie līdzskaņi

fluhst /

Launa

winna

Remm

Karra-

Haufdams

Stauga-azzim

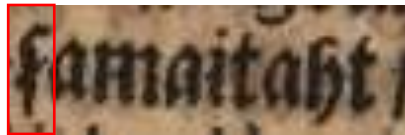
Siemis

Bifferiti

Sildu

Līdzskanis /s/

1. Ar virgulētu <f, s>

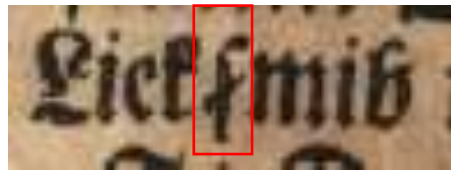
fama

Sawu

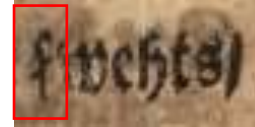
patecf

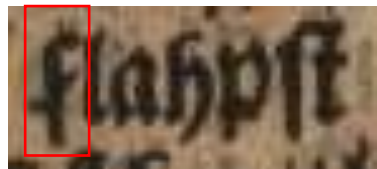
Zicf

taifns

fwechts

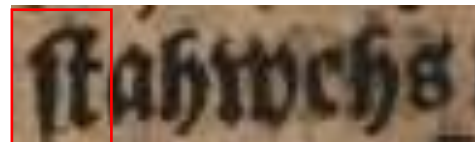
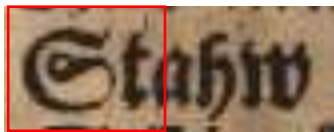

flahpft

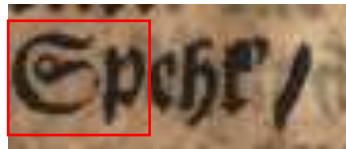
Līdzskanis /s/

2. Ar nevirgulētu <f, S>

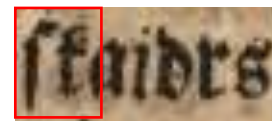
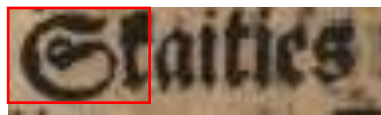
1. Savienojumā /st/

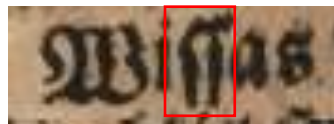
2. Savienojumā /sp/

3. Savienojumā /sk/

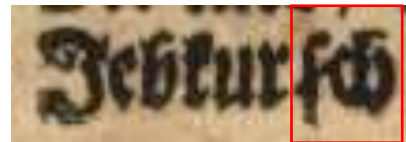
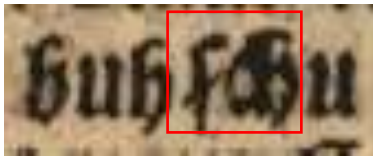
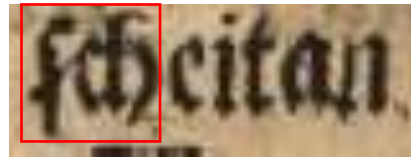
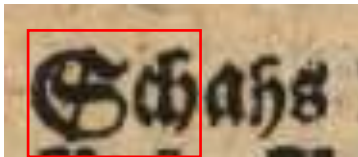

4. Savienojumā <ff>

Līdzskanis /š/

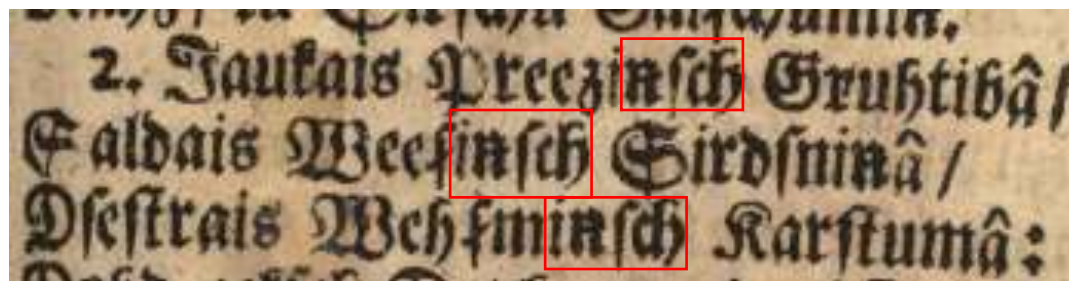
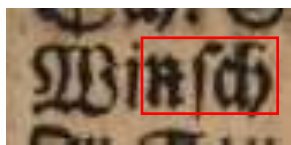
1. Ar virgulētu <ſch, ʃch>

Līdzskanis /š/

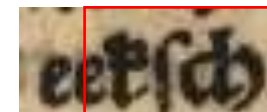
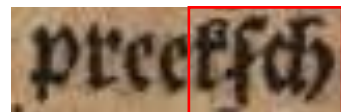
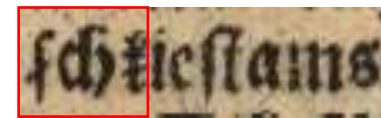
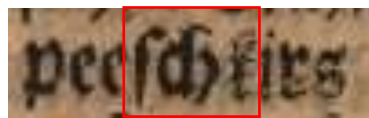
2. Ar nevirgulētu <fch>

- Savienojumā <-nfch>

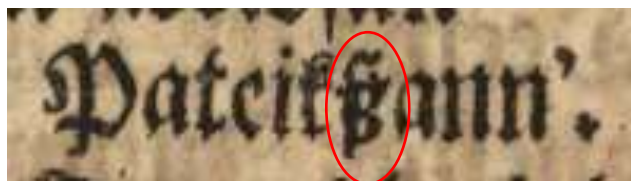

3. Svārstīga rakstība

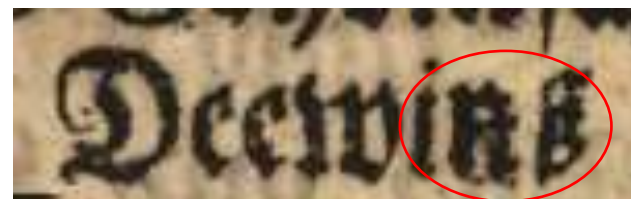
- <fchk> 39x -- <fchk> 5x
- <kfch> 99x -- <kfch> 34x

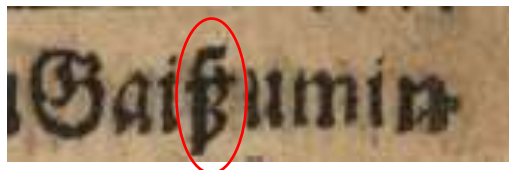
Grafēmas <ß> un <β>

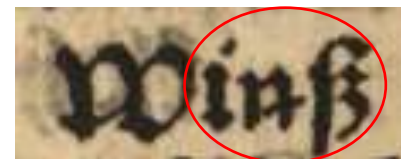
6,3

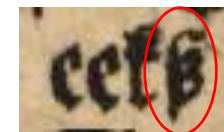
5,13

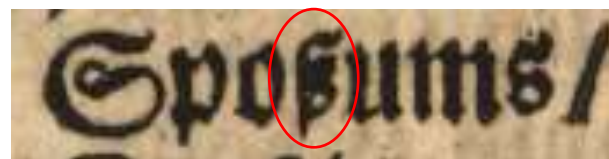
383,19

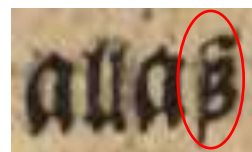
30,7

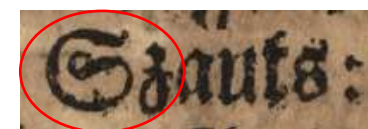
24, 26

24,27

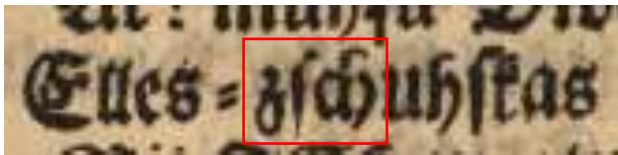
52,23

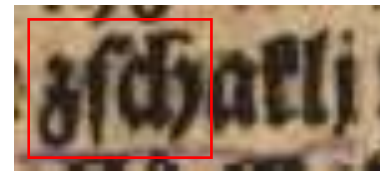
283,7

Līdzskanis /č/

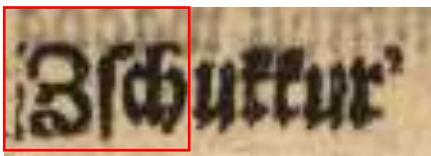
- Ar savienojumu <zſch>

25

103

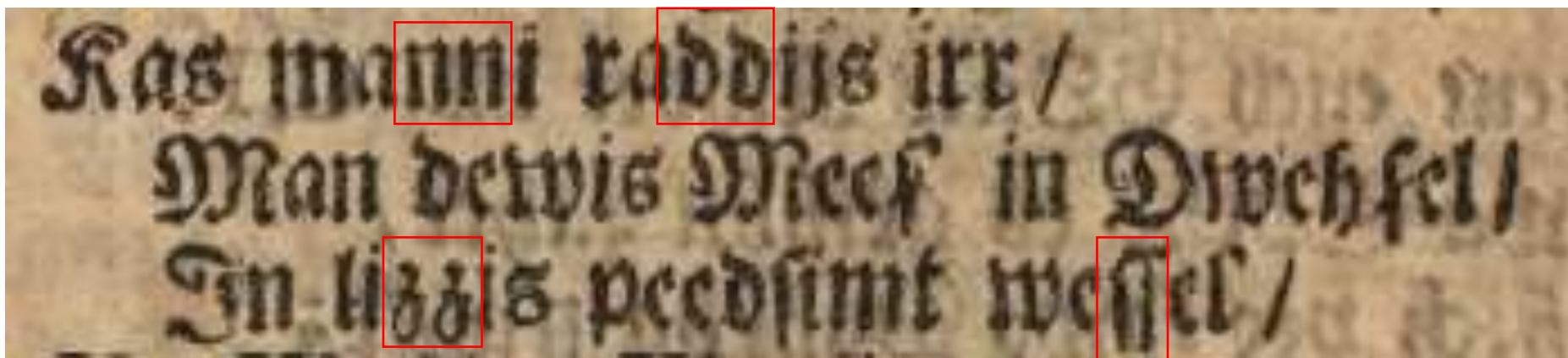
201

305

Līdzskaņu dubultojums

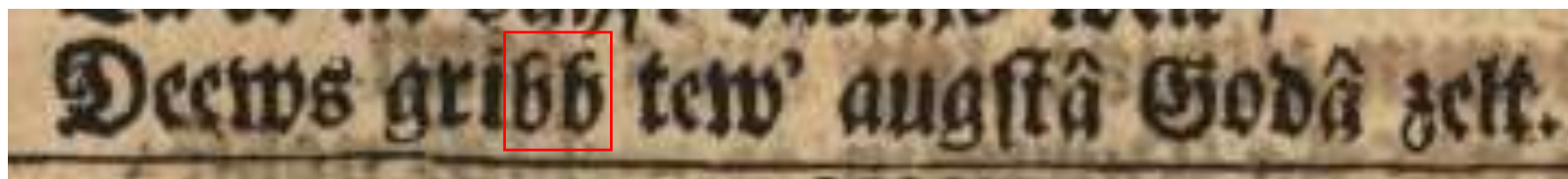
1. Aiz īsa patskaņa intervokālā pozīcijā <bb, dd, gg, kk, ȳȳ, ll, ll, mm, nn, ȳȳ, pp, rr, ȳȳ, ff, tt, zz>

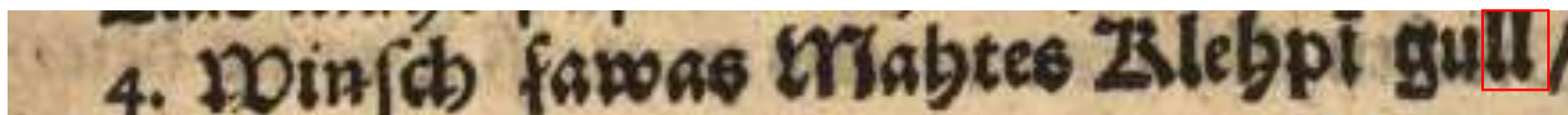
Līdzskaņu dubultojums

2. Aiz īsa patskaņa vārda galā <bb, dd, kk, ll, ll, mm, nn, ņņ, pp, rr, rr, ff, tt, zz>

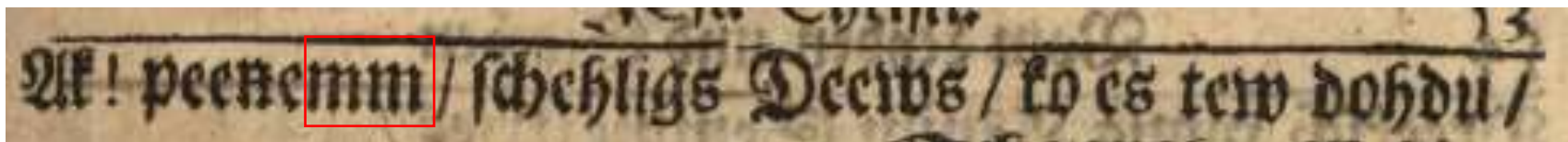
1. Verbu vsk. 2. un 3. pers.

202

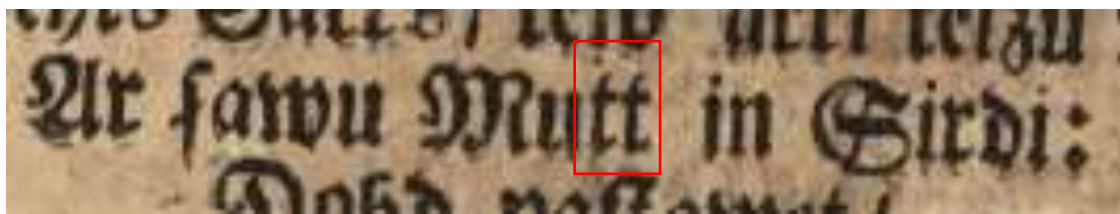
29

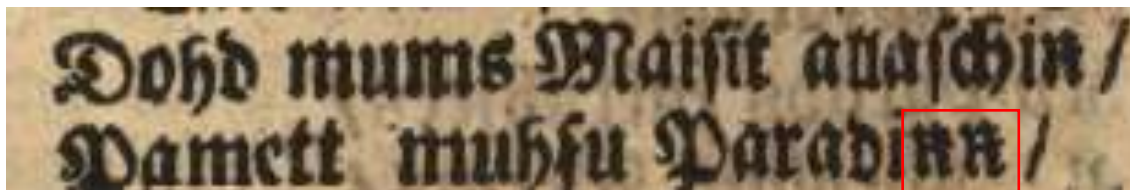
53

Līdzskaņu dubultojums

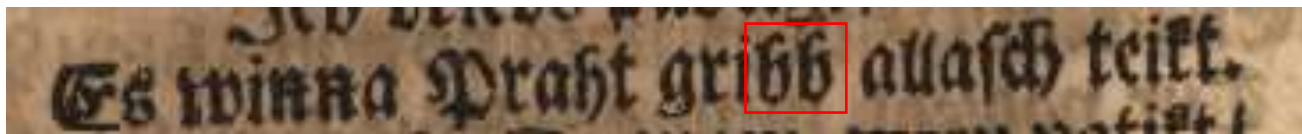
2. Pirms apokopēta galotnes patskaņa

360

308

252

Līdzskaņu dubultojums

3. Daži citi gadījumi

Ir patti Sirds prett taiweem Wahrdeem zecta:

91

Tur es pilns Grehku lieds patt Kahju Gallam:

51

Seeaneeam buhs itt taisnam buht /

103

Līdzskaņu dubultojums paradigmā

Debbess buhs mans muhschigs Nams /

257

Winsch farwâ Nammâ buht pee ferwin laufes /

204

Us sallahm Gannibahm winsch manni wadda /

204

Wanna Laudis essam mehs /
Winnu teist mums peederrehs /

294

Labs Biltwels tahlū ja = mefleh :

202

Deews Launam Labbam malfat warr.

103

Līdzskaņu dubultojums paradigmā

Ka tas Guds / Etips / ieb Baggats:

347

Tam Gudsram winna guddrais Prahts /

353

Ka stipprai Pinaie ustizzos;

358

Kad lates saivu Darbu strahdahs /

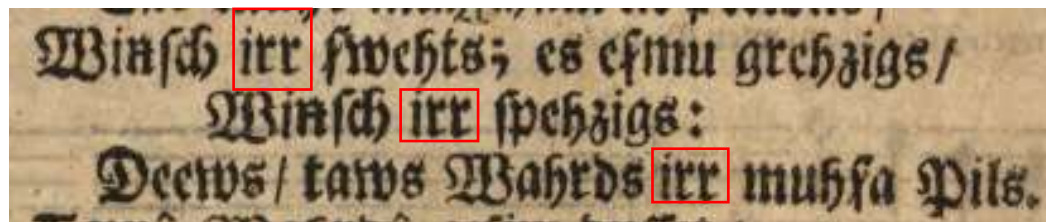
344

To preezajos iflatru Bried' /

255

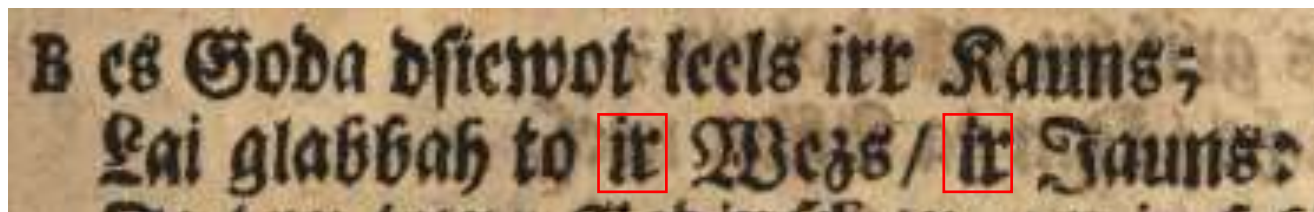
Loģiskā rakstība

1. <irr> -- verba būt tag. 3.pers.

376

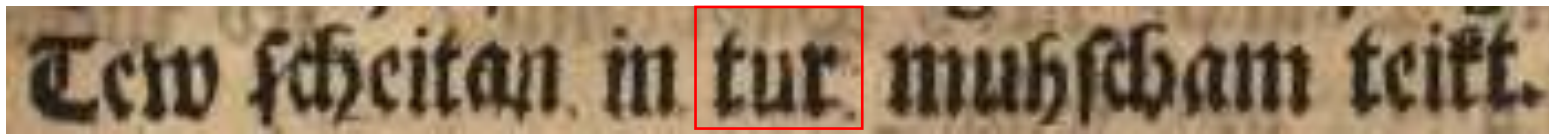
- ## 2. <ir> -- partikula

199

Loģiskā rakstība

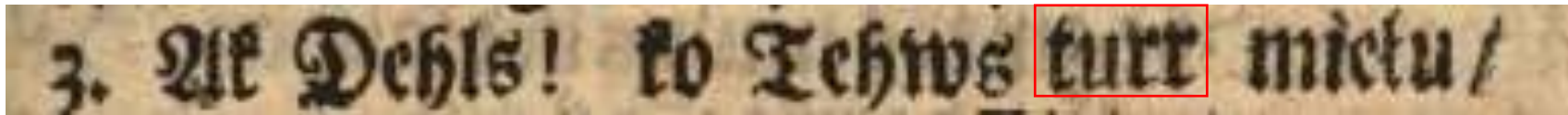
1. <tur> -- adverbs

Teu scheitan in **tur** muhscham teift.

213

2. <turr> -- verba *turēt* tag.3.pers.

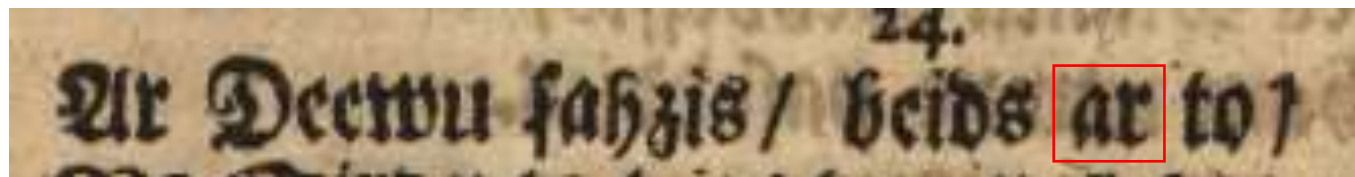

3. Ze Dehls! to Tchw **turr** mietu /

25

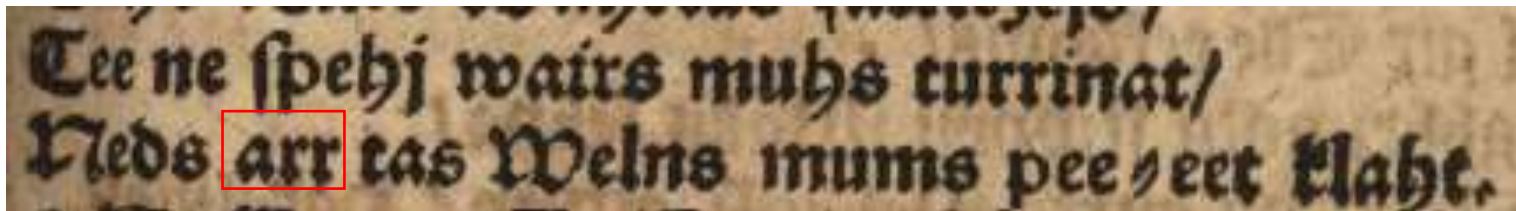
Loģiskā rakstība

1. <ar> -- prepozīcija

202

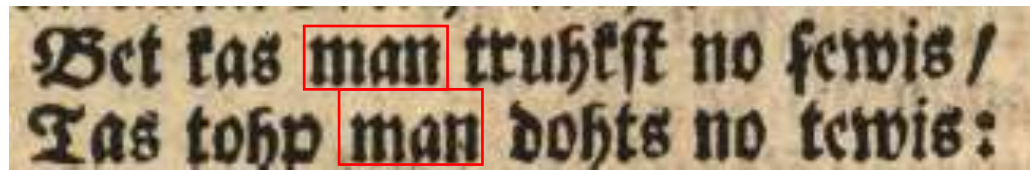
2. <arr> -- partikula

67

Loģiskā rakstība

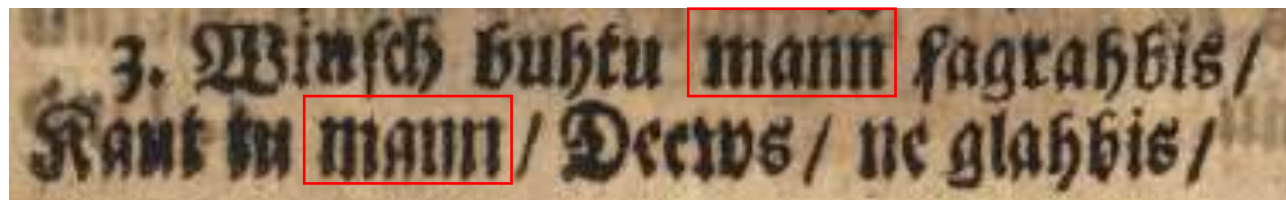
1. <man> -- pronomena dat.sg.

Set las man truhst no ferwis /
Las tohp man dohts no ferwis:

132

2. <mann> -- pronomena acc.sg.

3. Wilsch buhtu mann sagrahbis /
Kant tu mann / Decus / ne glahbis /

270

Daži secinājumi

1. Fīrekera dziesmu grafika un ortogrāfija 1671. gada dziesmu grāmatā neapšaubāmi balstās un ir tuva viņa rokrakstu tradīcijai.
2. Galvenās atkāpes no rokrakstu tradīcijas:
 1. Virgulēto patskaņu grafēmu aizstāšana ar vācu valodas apzīmējumiem
 2. Šņāceņu /š, ž/ un afrikātas /č/ apzīmēšana pēc vācu valodas parauga
3. No rokrakstu tradīcijas pārņemtās iezīmes:
 1. Lokatīva apzīmēšana ar jumtiņu <^>
 2. Visu palatālo līdzskaņu apzīmēšana ar virgulētām grafēmām
 3. Līdzskaņu /s/ un /z/ šķiršanas principi
 4. Līdzskaņu grafēmu dubultojuma principi
4. Neprecizitātes mainot sistēmas – nekonsekvences garo patskaņu un divskaņa /uo/ apzīmējumos.
5. 1671. gada Fīrekera dziesmu rakstība noteikti var tikt apzīmēta par «Fīrekera ortogrāfiju».
6. To apstiprina arī 1685. gada Rīgas dziesmu grāmata, kuras nekonsekvences un atkāpes no 1671. gada, kā arī Fīrekera rokrakstu sistēmas, liecina par to sekundaritāti.

auf die Stimme:
Christ / der du bist der helle Tag. C. F.
Lus / paldeetws Deewam / nodsiwots /
Pehz Darbeem kluhst fwechts Waffars dohts:
Gohds Deewam / kas irr augsti teifts /
Schies Deenas Darbinsch labbi beigts, it.

Paldies par uzmanību!